RAPORTUL POETIC/POETICITATE – LIRISM. CÂTEVA DISOCIERI

THE RELATIONSHIP OF POETIC/POETICITY - LYRISM. A FEW DISSOCIATIONS

Carolina GABURA, ORCID: 0000-0002-2286-1683
Universitatea de Stat din Moldova

CZU: 82-1.09

e-mail: cgabura3@gmail.com

The article includes several dissociations of the poetic/poeticity - lyricism relationship, aiming, as a central objective, to elucidate the distinctiveness of these concepts, but also the relationships between them. In this order of ideas, Dufrenne's theory about the universal character of the poetic is updated. Also, the relationship between poeticity and literariness is dissociated, insisting on their equivalence, as it emerges from the studies of P. Verlaine, J. Burgos, H. Friedrich, R. Zafiu. Lyricism is interpreted as a condition of all literature (A. Marino), being also defined in relation to the lyrical genre (M. Călinescu) or poetry (I. Mavrodin). However, no matter what field it refers to, lyricism is the expression of the affective fluctuations of the creative self, of its feelings and experiences. A conclusion of this research resides in the fact that lyricism represents a narrower category than poetics and is therefore not reducible to it. Diverse in their structure and scope, poetics and lyricism are inseparable, manifesting, often, one through the other, lyricism - as a component part of the poetic, the poetic - as a way of intensifying the lyricism.

Keywords: *absolute lyricism, lyricism, literariness, poetic, poeticity.*

Utilizate, de multe ori, ca substitute sinonimice, noțiunile de *poetic, poeticitate* și *lirism*, chiar dacă se înrudesc, acoperă totuși sensuri diferite, având și diverse referințe. Pe parcursul timpului, au fost formulate o serie de concepții, percepții, viziuni și teorii menite să surprindă natura lor complexă și enigmatică.

Cea mai cunoscută și mai popularizată teorie a *poeticului* e enunțată de esteticianul francez M. Dufrenne, care îl definește, după cum apreciază F. Bodiștean, drept „o *categorie a categoriilor estetice*, transcendentă și universală, prezentă în poezie, în înfățișările poetului, dar și în natura însăși" [1, p. 42]. Într-adevăr, abordările, din perspectivă fenomenologică și estetică ale acestui concept, țin să reveleze caracterul lui universal, ireductibil la un anume domeniu, căci „totul, într-un sens, poate fi poetic" [2, p. 244]. Poeticul este expresia armoniei depline dintre om și natură/lume, armonie ce activează starea poetică, aceasta concretizându-se prin limbaj poetic, căci el „indică expresivitatea imaginilor în care se exprimă *poien-ul* Naturii" [2, p. 245]. M. Dufrenne subliniază „umanitatea apariției" poeticului drept categorie estetică, care rezidă în „generozitatea și bunăvoința sensibilului" [2, p. 264], iar omul poetic „nu este omul încordat

și crispat, este omul împăcat cu sine și destins, grațios, acel care regăsește în el forma libertății naturale: spontaneitatea, prin care comandă naturii sale ascultând-o, prin care se angajează cu lumea într-o relație mai mult armonioasă decât violentă” [2, p. 256]. Or, poeticul, în viziunea lui M. Dufrenne, se definește ca expresie a unei relații. Atunci când se stabilește o comunicare armonioasă dintre un om sensibil și o Natură care i se revelează, se poate vorbi despre „poezia lumii”.

Înrudită cu poeticul, din care își alimentează sevele, *poeticitatea* se raportează totuși, la o sferă mai restrictivă, cea a literarității. Și exegeții, și oamenii de creație insistă pe echivalența lor, referindu-se la acele particularităţi distincte ale textului artistic, cum ar fi: expresivitatea, armonia, sugestivitatea ș.a., ce îl determină pe acesta drept produs sui-generis al creativităţii verbale. De exemplu, pentru P. Valéry, poeticitatea este o adevărată magie a cuvântului [3, p. 582], iar, potrivit lui J. Burgos, într-un text e poetic tot ce fascinează prin frumuseţe, expresivitate şi noutate, poetic fiind, înainte de toate, imaginarul [4 p. 27]. Bineînțeles că, în accepția data, poeticitatea se dovedește a fi o categorie complexă și cuprinzătoare. Ansamblul de proprietăți și efecte, pe care le desemnează ea, se întemeiază pe toți cei trei parametri consemnați încă de antici, ca fiind indispensabili pentru devenirea artistică a operei: *inventio*, *dispositio*, *elocutio*.

Analizând diverse concepte de poeticitate şi principiile de definire a acesteia, R. Zafiu ajunge la concluzia că „între cele mai importante criterii pentru definirea poeticităţii, trei sunt nu numai esenţiale, dar chiar asociate, în ciuda interpretărilor radicale care au încercat să impună câte un criteriu în dauna celorlalte: *lirismul, organizarea formală şi caracterul ficţional-imaginar* [5, p. 11]. În lumina aserţiunii respective, pertinente, în esenţă, se impune o primă precizare: lirismul reprezintă o categorie mai restrânsă decât poeticul şi deci nu e reductibil la acesta. Este, precum afirmă Javier del Prado Biezma „un derivat al poeticității” [6]. Ce e însă lirismul? Interpretările acestei noţiuni sunt numeroase şi departe de a fi unitare.

E bine cunoscută, în această ordine de idei, teoria liricităţii literaturii înseși a lui A. Marino. În opinia teoreticianului, lirismul derivă din emoţia şi percepţia „eului autoscopic”, care vădește în actul creator „o atitudine unică, singură de altfel posibilă” [7, p. 725], numită de cercetător „autoreflectare şi distanţare” [7, p. 725]. Acest „eu autoscopic” constituie, conform lui A. Marino, „condiţia „lirică” a literaturii” [7, p. 726], de aceea „esenţial „lirice”, „poetice” devin toate modalităţile şi ipostazele acestei „autoscopii” [7, p. 726].

De regulă, *lirismul* este definit în legătură cu genul liric [8] ori cu poezia [9], [10], [1], iar, după cum accentuează M. Călinescu, „Despre lirism, în genere, și, în special, despre raporturile lui cu celelalte genuri, mărturiile sunt fragmentare și foarte rare” [8, p. 15]. De notat, categoria liricului nu are o denumire constantă până către jumătatea secolului al XVIII-lea, fiind utilizați termeni diferiți pentru a o substitui: în Grecia clasică, *melikos*, pentru ca abia în epoca elenistică să circule și termenul *lyrikos*, iar latinii își numeau creațiile lirice *carmina.* Din Evul Mediu și până în secolul al XVI-lea, italienii utilizează *canzoni*. În Renaștere, în principalele limbi europene, noțiunea de *liric* este ex-

primată prin termenul de *odă* [8, p. 16]. Sintetizând observațiile cercetătoarei I. Behrens, M. Călinescu menționează că „termenul de liric, desemnând cel de-al treilea mare gen al poeziei, alături de dramatic și epic, începe să circule abia către jumătatea secolului al XVIII-lea. Lirismul este încă, adeseori, confundat cu *oda*, dar faptul că, din ce în ce mai des, se utilizează pentru poezia entuziasmului (și prin extensiune a sentimentului) epitetul de lirică – joacă un rol important în stabilirea marii tricotomii moderne a genurilor literare" [8, p. 17]. Desigur, odată ce este delimitat ca gen aparte, liricul beneficiază de tratament egal cu celelalte genuri, epic și dramatic, față de care a fost totdeauna defavorizat, considerat drept „minor". Potrivit exegetei F. Bodiștean, „Se poate vorbi despre o autonomizare a lirismului numai începând cu manifestările spiritului preromantic în spațiul englez și în cel german prin suflul nou pe care-l aduc Macpherson, Young, Gray, Burns, Blake sau mișcarea sturmerilor" [1, p. 44]. Mai târziu, are loc depășirea granițelor genurilor și ale categoriilor literare tradiționale, înseși raporturile dintre poezie și proză răsturnându-se „în fulgerările paradoxale ale *fragmentelor*: proza în cel mai înalt și în cel mai propriu sens este poezia lirică!" [1, p. 34].

Oricum, indiferent la ce domeniu s-ar referi – literatură, în sens general, ori la poezie, în particular,– lirismul este expresia fluctuațiilor afective ale eului creator, a sentimentelor și a trăirilor lui. În această ordine de idei, Dicţionarul de termeni literari (Ed. Academiei, 1976) identifică liricul cu o categorie estetică, „prin care eul creator își exprimă în opera de artă în chip nemijlocit reacţia faţă de fenomenele lumii exterioare şi faţă de propriile metamorfoze interioare" [11, p. 239]. O atare reacție, bineînțeles, afectivă, pune în evidenţă emotivitatea şi sensibilitatea eului creator, căci atitudinea lirică „se reduce în esenţă exclusiv la interioritatea eului" [12, p. 112]. Al. Călinescu, căutând să fie cât mai exhaustiv, apreciază că lirismul „implică tensiune subiectivă şi o capacitate de percepere analogică a realului (proiecţia obiectelor în metafore)" [13, p. 162]. Șt. Cazimir construiește chiar o teorie a lirismului ca tensiune, pe care o verifică în spațiul poeziei: „Universul poeziei, pe care unii îl cred alcătuit din obiecte, este în realitate constituit din tensiuni, căci, scrutată cu atenție, orice stare lirică își relevă calitatea de a fi antinomică, de a conține în ea termenii unei opoziții. Punctul de observație al poetului este acela din care obiectul îi apare sub două înfățișări cu o marcată divergență între ele. Dacă orice lumină, după cum spunea Valéry, își presupune jumătatea de umbră, atunci actul liric este rezultat al contemplării lui simultane" [14, p. 10].

Pornind de la definițiile generale ale lirismului, formulate în dicționarele de limbă de uz curent, conform cărora acesta exprimă direct „stări afective personale", „sentimente intime", I. Mavrodin evidențiază predominanța termenilor „*a exprima* stări afective, sentimente *personale*", pe care îi utilizează ca opunând „vechea" poezie unei poezii „noi" [9 p. 109]. Un exemplu de poezie nouă ar fi, în viziunea autoarei, „lirismul absolut" al lui I. Barbu, interpretat astfel de poet: „depărtat cu mai multe poduri de raze de zodia celeilalte poezii: genul hibrid, roman analitic în versuri, unde sub pretext de *confidență*, *sinceritate*, *disociație*, *naivitate* poți ridica orice proză la măsura de aur a lirei.

Versul căruia ne închinăm se dovedește a fi o dificilă libertate: lumea purificată până a nu mai oglindi decât figura spiritului nostru.

Act clar de narcisism.

Desigur că tot absolutul: o pură direcție, un semn al minții.

Dar ceasul adevărat al poeziei trebuie să bată cât mai aproape de acest semn” [9, p. 110-111].

Analizând câteva eseuri reprezentative ale lui I. Barbu, I. Mavrodin evidențiază două serii tipologice: poezie („lirism absolut”) [9, p, 111], la care se referă și „lirismul intelectual”, teoretizat de Broch [9, p. 118] și „nonpoezie” („poezie leneșă”) [9, p, 111].

Potrivit cercetătoarei, termenul de lirism este „resimțit ca antinomic celui de „impersonalizare poetică”, fiind tot mai mult „înțeles ca exprimând starea poetică *subiectivă, personală* (în sensul : ținând de o biografie personală, de sentimente ce o reflectă), și nu starea poetică pur și simplu [9, p. 117-118]. Ca termen de opoziție pentru epic, liricul „desemnează poezia într-o perioadă când aceasta se definește, în primul rând, ca exprimare a unui sentiment personal, a unei subiectivități. Poezia, în noile sale ipostaze, fiind însă tot mai mult definită, și chiar de către poeții înșiși, ca produs al unei stări impersonale, termenii de „lirism”, „liric”, „lirică” devin tot mai greu acceptabili, dată fiind confuzia pe care o pot crea” [9, p. 119].

Este evident faptul că I. Mavrodin limitează lirismul la așa-zisa „poezie leneșă”, adică tradițională, lipsindu-l, datorită caracterului său subiectiv și personal, de virtualitatea exprimării, inclusiv a interiorității poetului modern. După cum subliniază R. Zafiu, „Asocierea lirismului cu subiectivitatea permite de fapt mai multe interpretări, pe o scară care merge de la accepțiile pur psihologice ale emotivității, afectivității, sensibilității etc. la o înțelegere abstractă, mai apropiată de cea lingvistică: ca subiectivitate pură...” [5, p. 11]. În această ordine de idei, subiectivitatea pură nu ar fi o formă a „impersonalizării poetice” [9, p. 89-92], disociate de Irina Mavrodin? Totodată, observăm că și I. Barbu, pentru definirea poeziei sale, și Broch cu referire la poezia lui Hoffmannsthal utilizează termenul de lirism, căruia îi adaugă calificativele „absolut”, „intelectual”, iar H. Friedrich în renumitul său studiu despre poezia modernă o numește tot lirică. Reiese de aici că lirismul, în funcție de temperamentul artistic al poetului, de programul lui estetic, atestă fațete diferite, fără a-și epuiza proprietatea funciară de a exprima sentimente și trăiri. Oricât de mult s-ar strădui eul creator să-și disimuleze reacțiile emoționale, să „impesonalizeze” discursul, să-l „obiectiveze”, totuși sentimentul, emoția, într-o expresie ori alta, irump în discurs.

În plus, ca expresie a emotivității și sensibilității, lirismul instituie o relație de interdependență cu poeticul, care, așa cum am văzut, este o formă a sensibilului. Poeticul se manifestă prin lirism (evident, asociat cu alte componente ale operei), dar tot atât de adevărat e, şi faptul că uneori lirismul, la rândul său, se manifestă prin poeticitate. De exemplu, în romanul *Craii de Curtea-Veche* de M. I. Caragiale, poeticitatea evocărilor şi a descrierilor subzistă şi intensifică, în repetate rânduri, lirismul expunerii, aceasta încărcându-se de afectivitate vibrantă, de reflexele unor trăiri interioare răscolitoare asumate incert de narator.

CONCLUZII

Examinând raportul poetic/poeticitate – lirism, putem concluziona că primul concept are o accepție foarte largă, extinzându-se și în zona esteticului și a literarității, pe când cel de-al doilea se referă, în special, la exprimarea emoțiilor și trăirilor exprimate în opera literară. Diverse prin structura și anvergura lor, poeticul/poeticitatea și lirismul sunt inseparabile, manifestându-se, de multe ori, unul prin altul, lirismul − ca parte componentă a poeticului/poeticității, poetcul/poeticitatea − ca modalitate de intensificare a lirismului.

Referințe:

1. BODIȘTEAN, F. Poetica genurilor literare. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Iași: Institutul European, 2009. 229 p. ISBN 978-973-611-651-3.
2. DUFRENNE, M. Poeticul. București: Univers, 1971. 264 p.
3. VALERY, P. A. Poezii. Dialoguri. Poetică şi estetică. Traducere de Ştefan Augustin Doinaş, Alina Ledeanu şi Marius Ghica. București: Univers, 1989. 882 p. ISBN 973-34-0035-1.
4. BURGOS, J. Pentru o poetică a imaginarului. Traducere M. Gulea. București: Univers, 1988. 476 p.
5. ZAFIU, R. Narațiune și poezie. București: Editura BIC ALL, 2000, 336 p. ISBN 973-571-302-0.
6. JAVIER, B. Deux procédés de la poéticité moderne. Disponibil: https://www.persee.fr/doc/hispa_0007-4640_2005_num_107_1_5225 [Accesat: 02.07.2023].
7. MARINO, A. Dicționar de idei literare. Vol. I. București: Eminescu, 1973. 1087 p.
8. CĂLINESCU, M. Conceptul modern de poezie. De la romantism la avangardă. Pitești: Paralela 45, 2009. 255 p. ISBN 978-973-47-0586-3.
9. MAVRODIN, I. Poietică și poetică. Craiova: Scrisul Românesc, 1998. 244 p. ISBN 973-38-0236-0.
10. FRIEDRICH, H. Structura liricii moderne. De la mijlocul secolului al XIX-lea până la mijlocul secolului al XX-lea. Traducere Fuhrmann Dieter. București: Univers, 1998. ISBN 973-34-0523-X.
11. Dicționar de termeni literari. București: Ediția Academiei, 1976. 493p.
12. RUSU, L. Estetica poeziei lirice. București: Editura pentru literatură, 1969. 277 p.
13. CĂLINESCU, Al. Perspective critice. Iași: Junimea, 1978. 238 p.
14. CAZIMIR, Șt. Tensiunea lirică. București: Editura Eminescu, 1971. 184 p.